

SARAJEVO – POTENCIJALI I OGRANIČENJA U RAZVOJU GRADA I REGIJE

SARAJEVO – POTENTIAL AND LIMITATIONS IN THE DEVELOPMENT OF THE CITY AND REGION

Merdža Handalić Plahonjić¹, Fatima Kuka²

¹ Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za upravu, mhandalic@fu.unsa.ba

² fatimak1990@hotmail.com

Primljen / Received : 1. 11. 2023.

Prihvaćen / Accepted: 6. 11. 2023.

Sažetak

Promatrajući kroz historijsku prizmu regionalnog razvoja i regionalizacije u Bosni i Hercegovini, grad i regija Sarajevo imaju posebnu važnost i značaj. To, prevashodno, zbog činjenice da je grad Sarajevo glavni administrativni centar, tj. centar političkog, ekonomskog, kulturnog i svekupnog društvenog života i razvoja. Ujedno je centar Kantona Sarajevo, centar makroregije, glavni grad entiteta Federacija Bosne i Hercegovine, te glavni grad države Bosne i Hercegovine. Sve nabrojane činjenice čine Sarajevo privlačnim za život i poslovanja, te također za proučavanje njegovih kapaciteta i potencijala za razvoj.

U savremenim ekonomijama, regije predstavljaju važnu razvojnu razinu, dok regionalizacija predstavlja bitnu komponentu političkih sistema moderne države. Regije su postale poveznica između lokalnih i centralnih (državnih) institucija vlasti i lokalnog i sveukupnog ekonomskog razvoja zemlje. Država Bosna i Hercegovini ima dugu tradiciju regionalizacije i regionalizma. Vremenom je ona prolazila kroz različite faze i forme regionalizacije u zavisnosti od tada vladajućeg političkog sistema. Sarajevo kao grad i regija se historijski razvijalo u dva smjera. Prvo, u smjeru glavnog grada države Bosne i Hercegovine i glavnog administrativnog centra. Drugo, u smjeru centra regije, odnosno makroregije. Zahvaljujući svom normativnom i društvenom značaja i poziciji samog Grada, sarajevska makroregija je po ukupnoj infrastrukturi i resursima najrazvijenija regija u Bosni i Hercegovini. Teritorija koju obuhvata sarajevsku makroregija raspolaže značajnim prirodnim resursima, energetskim potencijalima, kao i resursima za razvoj industrije. Turistički je, uz Mostar, najprimamljivija destinacija za turiste. Ipak, ova makroregija još uvijek u potpunosti ne iskorištava resurse kojima raspolaže, zbog niza ograničenja i prepreka koji je direktno pogađaju i koji traže adekvatno rješavanje.

Ključne riječi: Sarajevo, grad, regija, regionalizacija, regionalni razvoj

JEL classification: R10, O10

Abstract

Observing through the historical prism of regional development and regionalization in Bosnia and Herzegovina, city and region of Sarajevo have special importance and

significance. This is mainly due to the fact that the City of Sarajevo is the main administrative center, i.e. the center of political, economic, cultural and overall social life and development in Bosnia and Herzegovina. At the same time, the Sarajevo is the center of Canton of Sarajevo, the center of this macro-region, as well as it is the capital of the entity of the Federation and state of Bosnia and Herzegovina. All those facts make Sarajevo attractive both for life and business, furthermore for studying its capacity and development potentials as well.

In modern economics, the regions represent an important development level, while regionalisation represent an essential component of the political systems of the modern state. The regions have become a link between local and central (state) institutions of government and local and overall economic development of country. The Bosnia and Herzegovina has a long tradition of regionalization and regionalism. Over long time, it has gone through various phases and forms of regionalisation depending on then changing political order. Sarajevo as a city and the region has historically developed in two directions. First, towards the capital of state of Bosnia and Herzegovina and the main administrative center. Secondly, towards the center of the region, i.e. the macro-region.

Sarajevo macro-region is the most developed region in Bosnia and Herzegovina in terms of overall infrastructure and resources because of its normative, social importance and the position of the city itself. The territory covered by the Sarajevo macro-region has significant natural resources, energy potentials, as well as resources for the development of industry.

Truistically, along with Mostar, it is a most impressive destination for tourists. Nevertheless, this macroregion still does not fully exploit the resources available to it, due to the many limitations and obstacles that directly affect it and that require adequate resolution.

Keywords: Sarajevo, City, Region, Regionalization, Regional Development

JEL classification: R10, O10

1. POJMOVNO ODREĐENJE REGIJE, REGIONALIZMA I REGIONALIZACIJE

Pojam regija nastao je od latinske riječi *regio*, što znači *određena oblast s posebnim i specifičnim karakteristikama*. Tako, pod odrednicom regija stoji: „regija (lat. *regio*) predio, kraj, pokrajina, područje; sloj; med. dio tijela; zračni sloj.“ (Antić i dr. 2002, 1219). U upotrebi su i sinonimi, poput: oblast, zona, rejon, provincija, okrug, teren, predio, itd. Regije se definiraju kao „administrativne, ekonomske i prirodne jedinice u kojima postoji jedan grad kao regionalni centar“ (Pejanović i Sadiković 2010, 122-123). Dodatno Pejanović i Sadiković daju definiciju regije prema konceptu europskih regija, te se prema tom konceptu regija definiše kao „područje koje predstavlja zaokruženu geografsku cjelinu nastanjenu stanovništvom kojeg karakteriziraju zajednički kulturni, historijski, privredni, saobraćajni i drugi elementi.“ Obje definicije su najvećim dijelom usmjerene kao ekonomiji, odnosno ekonomskom određenju regije.

U literaturi i praksi moguće je pronaći pojam regionalizam koji se više povezuje sa političkim uređenjem države i shodno tome političkim odrednicama regije. U tom smislu regionalizam ima ideju zaštite subjektiviteta, autonomije, identiteta, tj. pravno-političkog priznanja određenih regija u državnim političkim odnosima. Pod regionalizmom se podrazumijeva „neka vrsta pokreta za političko-pravno priznanje veće ili manje autonomije specifičnih zajednica i njihovih teritorijalnih jedinica vlasti“ (Komšić 2007, 13).

Vijeća Europe (en. The European Committee on Democracy and Governance -CDDG) pojam regionalizma dovodi u vezu sa pojmom regionalizacije. Prema toj klasifikaciji regionalizacija je „pojam koji se na pravi način može razumjeti dovođenjem u vezu sa institucionalnom stranom stvari, pa se stoga i razlikuje od regionalizma, kao političkog ili ideološkog pokreta“ (Council of Europe 1998, 9-11). Stvaranje novog nivoa u državnoj teritorijalnoj organizaciji; novih institucija koje mogu široko varirati u pogledu tijela, odgovornosti i moći, ali su uvijek instalirane iznad nivoa postojećih lokalnih institucija“.

Evropska unija pažnju poklanja konceptima međuregionalne saradnje između država Unije, ali i onih koje nisu članice Unije. Evropske regije su preduslov pristupanja finansijskim fondovima Evropske unije. „Pojam 'Evropa regija' opisuje koncept poretka i sliku vodilju koja nasuprot sve većem centraliziranju funkcija na nivou Evropske unije naglašava regionalnu samostalnost, konkretno cilja prije svega na učešće regija u procesima odlučivanja u Evropskoj uniji i na zaštitu njihovih prava“ (Osmanković i Pejanović 2006, 83).

Prema nekim autorima regionalni se razvoj može definisati kao nastojanja da se smanje nejednakosti u razvoju pojedinih područja kroz podršku ekonomskim aktivnostima u regiji (Krpan 2020, 41). Proces je to kroz koji lokalne i regionalne samouprave rade zajedno sa akterima iz javnosti (poslovnih i nevladinih aktera) s ciljem unapređenja uslova za ekonomski rast i stvaranje radnih mjesta.

U ovome se radu bavimo regijom u smislu funkcionalne veze Grada Sarajeva sa širom regijom, uključujući veze sa kantonom i drugim gradovima u cilju njegove promocije kao nosiaca tog razvoja. Pri tome u drugom planu ostavljamo pitanje regionalizma kao političko-administrativnih odrednica regije u okvirima neke države.

2. SARAJEVO – GRAD

Prema popisu stanovništva iz 2013. godine Grad Sarajevo, odnosno gradske općine u njegovom sastavu imale su ukupno 275.524 stanovnika, dok je Kanton Sarajevo, kojem pripadaju pored gradskih općina još pet općina, imao 413.593 stanovnika (Popis 2013 u BiH). Broj stanovnika u gradskim općinama se povećao (osim u

općini Stari Grad), dok je evidentno smanjenje broja stanovnika Kantona Sarajevo u odnosu na popis iz 1991. godine.

Bez obzira na to činjenica je da se Grad Sarajevo, odnosno njegove gradske općine, ubraja u klaster visoko razvijenih općina sa općinama Ilidža, Trnovo i Vogošća (Socioekonomski pokazatelji po općinama FBiH 2022, 11-12).

2.1. Kratki historijski osvrt na razvoj Grada Sarajeva

Prvobitna naselja formirana na prostoru današnjeg Sarajeva, datiraju još iz razdoblja prije nove ere. To potvrđuju brojna arheološka nalazišta, koja su potvrdila da je još u neolitsko doba te prostore nastanjivao čovjek. Značajne lokacije gdje su pronađeni ostaci neolitskog čovjeka su: Butmiru (Ilidža), te području današnje općine Stari Grad Sarajevo (Bublin 2022, 1-6). Područje današnjeg Sarajeva je u antičkom periodu bilo naseljeno Ilirskim plemenima. Zbog konstantnih vojnih nasrtaja i napada Rima, Iliri su 9. godine nove ere poraženi. Tim činom, današnji sarajevski region postao je sastavnim dijelom velikog Rimskog carstva.

Proces urbanizacije Sarajeva započinje sredinom 15-og stoljeća i to podizanjem zadužbina Isa-bega Ishakovića. On je podigao džamiju i upravno središte (*saray*). Formira se i čaršija, koju je kasnije prozvao Baščaršijom.

Preuzimanjem uprave nad Bosnom i Hercegovinom od strane Austrougarske monarhije, Sarajevo i dalje ostaje centralnim (zemaljskim) gradom i nastavlja se još snažnije razvijati. Grad je podijeljen na kotare. Bilo ih je ukupno sedam. Sarajevo tada postaje poznato i po atentatu na austrijskog nadvojvodu i prestolonasljednika Franca Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju.

Proglašenjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) 1. decembra 1918. godine, a kasnije i Kraljevine Jugoslavije, Bosna i Hercegovina, neminovno, ulazi u njen sastav. I tada je Sarajevo zadržalo status zemaljskog glavnog grada.

Tokom Drugog svjetskog rata, tačnije pokretanjem antifašističkog ustanka u ljeto 1941. godine, te pojavom Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP), Sarajevo postaje jedan od centara ilegalnog djelovanja komunista i partizana. Oslobođeno je od nacifašističkog okupatora 6. aprila 1945. godine, kada je ponovo dobilo status glavnog grada Bosne i Hercegovine (Pejanović 2019, 31-33).

Okončanjem Drugog svjetskog rata, Sarajevo se ubrzano rekonstruiralo i oporavlja od ratnih razaranja. Ubrzani razvoj i procvat su rezultirali činjenicom da je Sarajevo dobilo organizaciju 14. Zimskih Olimpijskih igara, proglašenim najbolje organiziranim do tada.

Godine 1992. otpočela je oružana agresija na suverenu i međunarodno priznatu Republiku Bosnu i Hercegovinu. Grad Sarajevo se našao na udaru ratne mašinerije

agresora. Bilo je u opsadi punih 1479 dana (Čekić 2010, 8), što je najveći broj dana opsade jednog grada u poznatoj povijesti modernog ratovanja. Iako u izrazito nepovoljnoj poziciji i situaciji, grad je uspješno odbranjen. Parafiranjem Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Dejtonski mirovni sporazum) 21. novembra 1995. godine, te zvaničnim potpisivanjem 14. decembra 1995. godine, okončana je krvava agresija i uspostavljen je mir. Novim, Dejtonskim ustavom (Aneks IV), koji je dio tog međunarodnog ugovora, Sarajevo je i dalje ostalo glavnim gradom države Bosne i Hercegovine. Grad je odmah intenzivirao aktivnosti u pravcu obnove i vraćanja na stanje koje je bilo prije agresije. Počinje vraćati stari sjaj svjetski poznatog grada i kroz organizaciju brojnih međunarodnih kulturnih manifestacija, poput: Sarajevo film festivala (SFF), Sarajevske zime, Bašaršijskih noći, Međunarodnog pozorišnog i filmskog festivala (MESS), Jazz festivala, likovnih kolonija i drugo. Grad Sarajevo je, zajedno sa gradom Istično Sarajevo u entitetu Republika Srpska, bilo organizator Evropskog zimskog olimpijskog festivala mladih (EYOF – *European Young Olympics Festival*), u periodu od 9-16. februara 2019. godine. Na Festivalu je ukupno učestvovalo 46 država sa 1086 takmičara u raznim disciplinama. Grad Sarajevo je sjedište i brojnih institucije države Bosne i Hercegovine (Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, Ustavni sud Bosne i Hercegovine, Centralna banka Bosne i Hercegovine, Sud Bosne i Hercegovine, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, kao i razne agencije i direkcije.

2.2. Pozicija Grada Sarajeva – ustavna, zakonska i statutarna

Okončanjem agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, Grad Sarajevo je i dalje ostao glavnim gradom države Bosne i Hercegovine. Naime, u Ustavu Bosne i Hercegovine stoji: „Glavni grad Bosne i Hercegovine je Sarajevo“ (Ustav Bosne i Hercegovine, član 1).

Teritorijalna reorganizacija Grada Sarajeva je uslijedila nakon nepune jedne godine od postizanja mira. Prije agresije, u sastavu Grada Sarajeva nalazilo se deset (10) općina, i to: Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža, Hadžići, Vogošća, Ilijaš, Pale, Trnovo. Usljed agresije i administrativne podjele države Bosne i Hercegovine na entitete, došlo je i do narušavanja teritorijalnog obuhvata, odnosno redukcije Grada Sarajeva. Tako je „Protokolom o organizaciji Sarajeva, potpisanim 25. oktobra 1996. godine, od dvije tada vladajuće strane – SDA i HDZ i Ureda visokog predstavnika međunarodne zajednice za Bosnu i Hercegovinu, predviđena (je) organizacija Sarajeva na samo četiri općine: Centar, Stari Grad, Novo Sarajevo i Novi Grad“ (Pejanović, Sadiković 2010, 79).

Grad Sarajevo čine četiri (4) općine, i to: Stari Grad Sarajevo, Centar Sarajevo, Novo Sarajevo i Novi Grad Sarajevo. Kao zasebna jedinica lokalne samouprave sa četiri općine u svom sastavu, Grad je uspostavljen 1997. godine i to amandmanima na Ustav Kantona Sarajevo. Nadležnosti grada Sarajeva nisu uređene Ustavom Kantona Sarajevo, već njegovim Statutom. Prvi Statut Grada Sarajeva u razdoblju nakon agresije donesen je 24. juna 1998. godine. Posljednje izdanje Statuta Grada je isvojeno od strane Gradskog vijeća u januaru, 2023. godine.

Danas, Grad Sarajevo ima, po Statutu, svojstvo pravnog lica (Statut Grada Sarajeva, član 6), te da je „Grad Sarajevo je glavni grad Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovini i sjedište Kantona Sarajevo“ (Statut Grada Sarajeva, član 4). Dalje je Statutom grada utvrđena i njegova vlastita nadležnost (Statut Grada Sarajeva, član 18).

Obavljanje pojedinih poslova iz samoupravnog djelokruga Grada Sarajeva može se, u skladu sa zakonom, povjeriti ustanovama, preduzećima i drugim pravnim osobama osnovanim radi obavljanja javnih službi u Gradu Sarajevu. Također je Statutom utvrđeno da se Grad Sarajevo može baviti svim pitanjima od lokalnog značaja koja nisu isključena iz nadležnosti Grada ili nisu dodijeljena nekoj drugoj vlasti na osnovu ustava i zakona.

Statutom su obrazovani i organi Grada Sarajeva, a oni su: Gradsko vijeće i Gradonačelnik. Gradonačelnik dodatno ima Gradski kolegij i Gradski savjet (pomoćna tijela Gradonačelnika). Gradonačelnik neposredno upravlja i Gradskom upravom koju osniva Gradsko vijeće. Statut Grada Sarajeva je odredio da su oblici participacije građana u odlučivanju o javnim poslovima na nivou Grada sljedeći: referendum; mjesni zbor građana; građanska inicijativa; javna rasprava; drugi oblici neposrednog izjašnjavanja građana i podnesci.

Izvori finansiranja Grada su različiti i zakonski se utvrđuju, a Grad ima prava samostalno raspolagati vlastitim prihodima (Statut Grada Sarajevo, član 47). Osnov za finansiranje Grada Sarajeva je Budžet, kojeg za svaku godinu usvaja Gradsko vijeće. U Budžetu se iskazuju prihodi i rashodi Grada Sarajeva u toku jedne kalendarske godine.

Iako je nakon posljednjih izmjena Statuta Grada u dijelu nadležnosti i imovine, što svakakako predstavlja napredak u odnosu ranije stanje kada je Kantona Sarajevo preuzeo sve nadležnosti i imovinu Grada (Pejanović, i dr 2020, 34-37) i dalje su ostala neriješena značajna pitanja (teritorijalni obuhvat, nadležnosti, finansiranje i sl.) čijim rješenjem bi se status Grada približio zahtjevima Evropske povelje o lokalnoj samoupravi. Stvorila bi se osnova za njegov razvoj u različiti oblastima rada i života u pravcu i po ugledu na druge glavne gradove u regiji Zapadnog Balkana i EU.

Zbog svega naprijed rečenog o važnosti i značaju Grada Sarajevo, a naročito zbog teme rada koja odnosu na regionalizaciju i regionalni razvoj, posmatraćemo Grad Sarajevo u okviru šire zajednice (kantona, makroregije).

3. SARAJEVSKA REGIJA

Jedna od pet regija koje se izdvajaju na teritoriji države Bosne i Hercegovine je Sarajevska makroregija. Uspostavljena je na temelju Projekta Evropske unije pod nazivom „Podrška Evropske unije regionalnom razvoju BiH – EURED“, koji je proveden u periodu 2003-2005. godine. U okviru navedenog projekta, njegove prve faze, definirano je pet ekonomskih regija (ojačane dvije postojeće i formirane tri nove regije), sa svojim agencijama, od kojih su i danas aktivne njih četiri (FIPA, „Regionalni razvojne agencije“). Tada formirana Sarajevska regija nije teritorijalno najveća, ali je, prije svega, zbog svoje pozicije, te ukupnog stepena razvoja i koncentracije moći, definirana kao makroregija (SERDA, „Regionalni razvoj BiH“). Kao prirodna, kulturna, historijska, komunikacijska, ekonomska i svaka druga cjelina, Sarajevska makroregija je jedinstveno područje. Teritorijalno se prostirala na oba bosanskohercegovačka entiteta. Obuhvatala je tada ukupno 32 općine, od čega 19 sa prostora entiteta Federacija Bosne i Hercegovine, odnosno općine iz četiri kantona: deset, uključujući Grad Sarajevo, iz Sarajevskog kantona, četiri iz Zeničko-dobojskog, tri općine iz Bosansko-podrinjskog i tri općine iz Srednjo-bosanskog kantona). Preostalih 13 općina bilo je sa prostora entiteta Republika Srpska.

Površina Sarajevske makroregije iznosila je 8.699,9 km² i bilo je nastanjeno nešto više od 700.000 stanovnika (SERDA Regionalna strategija 2004, 23-24). Izraženo u postocima, 59% Sarajevske makroregije obuhvatalo je teritoriju entiteta Republika Srpska (3.531,9 km²), a 41% obuhvatalo je teritoriju entiteta Federacija Bosne i Hercegovine (5.160 km²).

U poređenju sa regijama u razvijenim evropskim državama, ovako uspostavljena Sarajevska makroregija mogla bi se ubrajati u regije srednje veličine. Prema važećoj statističkoj klasifikaciji EUROSTAT-a (NUTS–Nomenclature of Territorial Units for Statistics - *Statističke nacionalne teritorijalne jedinice*) ubrajala bi se u regije razine tri ili NUTS-3 regije prema kriteriju broja stanovnika. NUTS-3 nivou pripadaju regije sa brojem stanovnika između 150.000 – 800.000 (EUROSTAT_ NUTS, „Principals and Characteristics“).

3.1. Prirodni resursi i bogatstva

Područje koje obuhvata Sarajevsku makroregiju bogato je vodnim resursima, obradivim zemljištem, te zemljištem bogatim rudama i mineralima, šumama i

drvnom masom, ljekovitim biljem. Vodni resursi su značajno zastupljen resurs na području Sarajevske makroregije. Najveće rijeke su Drina, Bosna, Čehotina, Miljacka, Prača, Željeznica, Fojnica i Misoča. Rijeke pripadaju crnomorskom i jadranskom slivu. Kada su u pitanju izvorišta geotermalne vode, ona su posebno zastupljena na području općine Ilidža. Zahvaljujući izvorima termo-mineralne vode, Sarajevska makroregija je odavno poznata i prepoznata po banjско-rehabilitacionom turizmu. Na području Sarajevske makroregije nalazi se „46 većih i manjih rijeka i rječica sa ukupnom dužinom toka kroz ovu regiju od oko 979 km. To znači da je gustoća riječnog toka u ovoj regiji 11,25 (km toka)/100 km²“ (Strategija 2004, 26).

Na području Sarajevske makroregije smještene su planine: Romanija, Treskavica, Zelengora, Maglić, Volujak, Čemerno, te olimpijske planine Bjelašnica, Igman i Jahorina. One su poznate po živopisnim prelijepim kanjonima, spiljama, planinskim jezerima, potocima, te značajnim turističkim kapacitetima. Na teritoriji Sarajevske makroregije nalazi se „48 većih i manjih planina, visine od 1.142 m do 2.386 m. Neke od planina su, ustvari, dio većih planinskih lanaca koji preovladavaju u regiji.“

Posebno važan resurs ove makroregije je i zemljište. Iako je „zemljište brdsko-planinskog tipa i puno stijena, obradivo je, a njegov površinski sloj, bogat kvalitetnim hranjivim sastojcima, prikladan je za uzgoj šume, razvoj drvnoprerađivačke industrije, poljoprivredu, uzgoj i ispašu stoke“ (Strategija 2004, 22). Zemljište je bogato mineralima i rudama, koje se eksploatiraju na više različitih lokacija na području ove makroregije. Eksploatiranje uglja se vrši na području Breze, Foče i Višegrada, a mineralna voda se eksploatira na području Kiseljaka, Ilidže i Fojnice, te djelimično Višegrada i Vareša. Navedeni gradovi su poznati i po banjama i punionicama mineralne vode.

Drvena masa i šume su jedan od najvažnijih prirodnih resursa na teritoriji Sarajevske makroregije. Zemljište na ovom području velikim dijelom je prekriveno i šumama, kao i drugom prirodnom vegetacijom. Oko „4.477,44 km² prekriveno je šumom, što čini oko 51,7% teritorije regije“ (Socioekonomska analiza 2004, 24).

3.2. Demografija i zaposlenost

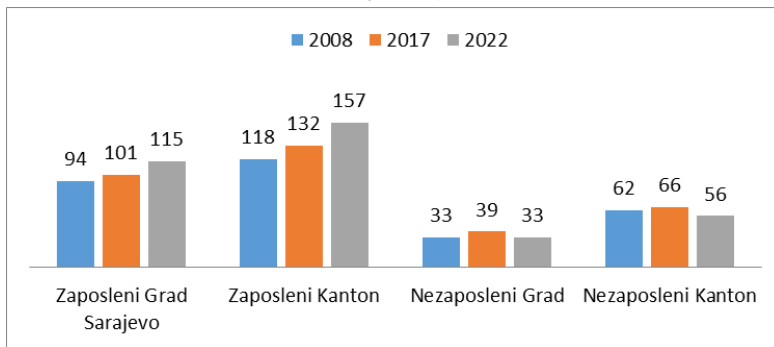
Demografska slika Sarajevske makroregije je dosta šarolika i heterogena. Posljednji popis stanovništva u Bosni i Hercegovini je proveden 2013. godine, te prema tim rezultatima Sarajevska makroregija može se svrstati tek u NUTS-3 regiju, s obzirom da nema više od 800.000 stanovnika.

Prema Popisu stanovništva iz 2013. godine „Grad Sarajevo bilježi 275.524, dok Kanton Sarajevo 413.593 stanovnika. Kao najnaseljenija općina izdvaja se

Novi Grad sa 118.553 stanovnika, koja je nosilac skoro 30% ukupne kantonalne populacije. Gustine naseljenosti Grada Sarajeva (oko 2.000 stanovnika po kvadratnom kilometru) i Kantona Sarajevo (323,8 stanovnika po kvadratnom kilometru) su znatno iznad državnog prosjeka, što čini ovo područje dijelom demografske okosnice države. Najgušće naseljena općina je Novo Sarajevo.“ U Kantonu Sarajevo „Bošnjaka ima 346.575 ili 83%. Hrvata ima 17.520 ili 4,2%. Srba ima 13.300 ili 3,2%. Skupina Ostalih broji 28.075 ili 6,8%“ (Pejanović 2017, 70-92).

Kada je u pitanju zaposlenost i nezaposlenost stanovništva u Gradu i Kantonu Sarajevo, ona je predstavljena na sljedećoj slici:

Slika 1. Broj zaposlenih i nezaposlenih lica u Gradu i Kantonu Sarajevo 2008, 2017 i 2022. (u hiljadama)

Izvori: Pejanović, Mirko et al. 2019, 101. ; Socioekonomski pokazatelji po općinama FBiH 2022, str. 61-62.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku nije bilo promjene u broju zaposlenih (oko 41 hiljada) i nezaposlenih (oko 18 hiljada) u općinama koje pripadaju Sarajevskoj makroregiji za 2017 i 2022. godinu, dok podataka za 2008. godinu nema.

3.3. Obrazovanje

Sarajevska makroregija posjeduje zavidnu obrazovnu infrastrukturu. Pored javnih obrazovnih ustanova, posljednjih godina prisutan je trend otvaranja i privatnih obrazovnih ustanova. Pored brojnih osnovnih i srednjih škola, u Sarajevskoj makroregiji djeluje i značajan broj visokoškolskih ustanova (univerziteta). Primejrice, najveći univerzitet u Bosni i Hercegovini je Univerzitet u Sarajevu. Pored Sarajevskog, na području Sarajevske makroregije djeluju još i univerzitet u Istočnom Sarajevu, Internacionalni Burch Univerzitet (IBU), Internacionalni

univerzitet Sarajevo (IUS), Klinički centar Univerziteta u Sarajevu (KCUS), te Univerzitetski klinički centar u Foči. Pored formalnog, egzistira i neformalni obrazovni sektor. Ipak, još nikad nije uspostavljen funkcionalan i uređen sistem neformalnog obrazovanja koji bi svojim programima i sadržajima mogao odgovoriti na savremene zahtjeve tržišta rada. Djeluje „nekoliko obrazovnih centara koji pružaju neformalno obrazovanje u Sarajevskoj makroregiji, a većina takvih centara smještena je u Sarajevu“ (SERDA Strategija 2004, 47). Osim univerziteta u Kantonu Sarajevo egzistira veliki broj osnovnih (96), srednjih (41) škola.

3.4. Razvijenost infrastrukture

Sarajevska makroregija raspolaže značajnim infrastrukturnim objektima, počev od industrijske i saobraćajne infrastrukture, do infrastrukturnih objekata u oblasti vodosnabdijevanja i odvođenja otpadnih voda, snabdijevanja električnom energijom, uklanjanja čvrstog otpada, kao i drugim komunalnim uslugama. Iako je infrastruktura uništena (u potpunosti ili djelimično) tokom agresije i opsade Grada i područja današnje makroregije, obnovom je većina infrastrukturnih objekata vraćena prvobitnoj namjeni.

Cestovna infrastruktura, iako spada među najnerazvijene u Europi, je izuzetno raširena. Pozitivan primjer u ovoj oblasti jeste aktuelna izgradnja autoceste na koridoru 5C, te izgradnja zaobilaznica oko većih gradova makroregije. Nešto lošije stanje u ovoj oblasti je na području istočnog dijela makroregije. Kada je u pitanju *željeznički saobraćaj*, ova oblast je relativno zadovoljavajuća. Sarajevo je „centar željezničkog sistema, koji je energetski dobro snabdjeven. Tračnice željeznice idu do Mostara i Ploča (luka na moru), do Zenice, Doboja i Banje Luke te do Hrvatske; zatim do Šamca, Tuzle, Brčkog i Beograda“ (Strategija 2004, 39). Ipak i ovdje su prisutni značajni problemi (privatizacija, zastarjela oprema, kapitalne investicije). Na prostoru Sarajevske makroregije nalazi se i *međunarodni aerodrom*, i to na području općine Ilidža.

Sistem vodosnabdijevanja i odvođenja otpadnih voda na području Sarajevske makroregije je reguliran tako da njime upravljaju javna preduzeća. Infrastrukturni objekti za ove namjene su relativno dobro opremljeni. Problem je u sporosti zamjene zastarjelih azbestnih cijevi, koje se koriste za vodosnabdijevanje krajnjih korisnika, novim cijevnim sistemima. Značajan problem su i otpadne vode, za koje još nije nađeno sistemsko rješenje.

Također, i *odvoženje čvrstog otpada i njegovo upravljanje* na području Sarajevske makroregije povjereno je polujavnim i javnim preduzećima. Ova oblast je u nadležnosti općina i kantona. Izuzetno je veliki broj divljih deponija (REZ Studija 2017, 62). Dugo vremena se razgovara i dogovara izgradnja regionalne deponije

za područje istočnog dijela Sarajevske makroregije.

U oblasti *systema snabdijevanja električnom energijom* i njegovih infrastrukturnih objekata stanje je dosta dobro. S tim u vezi, „svi gradovi u Sarajevskoj makroregiji snabdjeveni su električnom energijom, te nema nijednog domaćinstva bez struje u naseljenim mjestima. Jedini problem koji postoji u čitavoj državi jeste stabilan napon električne energije (pad napona u voltima) i nedovoljna zaštita protiv mogućih kvarova izazvanih padom napona električne energije“ (SERDA Strategija 2004, 42). Sarajevsku makroregiju električnom energijom snabdijevaju tri javna preduzeća: *Elektroprivreda Bosne i Hercegovine*, *Elektroprivreda Hrvatske zajednice Herceg-Bosna* i *Elektroprivreda Republike Srpske*.

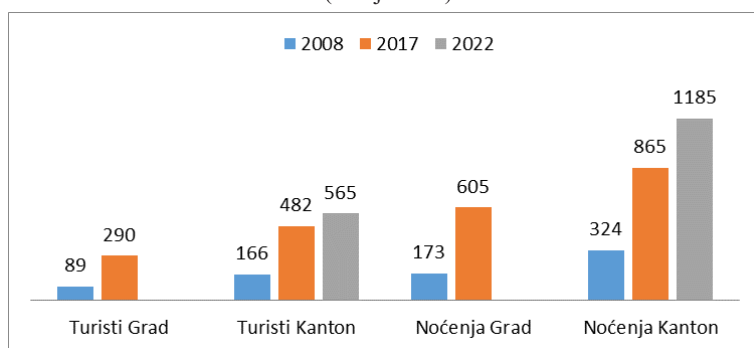
Oblast *telekomunikacione infrastrukture* je dana na upravljanje trima operatera: *BH Telecom d.d.* i *HT Eronet* (javna preduzeća), te *Telecom RS* (privatiziran).

U oblasti industrijske infrastrukture „Sarajevska makroregija ima neke industrijske zone (u općinama Ilidža, Vogošća, Ilijaš, Vareš, Hadžići i druge), pa čak i neke industrijske parkove (iako neoficijelne), pogotovo u općinama u okolini Grada Sarajeva, ali ova infrastruktura u većini općina nije dobro isplanirana niti razvijena“ (SERDA Strategija 2004, 43).

3.5. Stanje u oblasti turizma

Sarajevska makroregija ima bogatu tradiciju, kao i izuzetne resurse za razvoj raznih oblika turizma (planinskog, lovnog i ribolovnog, sportskog, kongresnog) sa respektabilnim ljudskim i obrazovnim resursima. Zahvaljujući brojnim izvorima termo-mineralne vode, Sarajevska makroregija je nadaleko poznata po banjско-rehabilitacionom turizmu.

Slika 2. Turisti i noćenja u Gradu i Kantonu Sarajevo 2008, 2017 i 2022. godine (u hiljadama)

Izvori: Pejanović, Mirko et al. 2019, 105; Kanton Sarajevo u brojkama 2023, str. 27.

Nedostaju podaci o broju noćenja u Gardu Sarajevo, odnosno statistički se ne vode ovi podaci za općine u F BiH.

Takođe, prema posljednim i nekompletnim podacima za 2021. godinu za općine iz RS koje pripadaju ovoj regiji, broj turista je bio oko 68 hiljada, dok je ostvareno oko 176 hiljada noćenja za istu godinu.

Zahvaljujući i brojnim prirodnim bogatstvima, ova makroregije posjeduje značajne potencijale razvoja i afirmacije: planinskog turizma, zimskog turizma, historijskog turizma, zdravstvenog turizma (Fojnica, Ilidža, Olovo, Višegrad) i riječnog turizma, „pošto su na mnogim od potencijalnih turističkih lokacija infrastruktura, objekti i oprema uništeni, ne mogu se koristiti ili ih nema. Evidentno je da su potrebna veća ulaganja kako bi se kapaciteti i mogućnosti doveli do normalnih i prihvatljivih standarda“ (SERDA Strategija 2004, 48). Za poboljšanje stanja, neophodno je pripremiti i implementirati strateške planove razvoja turizma i njihovo usklađivanje sa savremenim svjetskim tokovima u ovoj oblasti. To posebno zbog činjenice da se broj turista svake godine na području Grada i makroregije Sarajeva konstantno povećava. Izuzetak je bila globalna pandemija korona virusa, koja je negativno utjecala na sve sektore, pa tako i na sektor turizma. Period nakon proglašenja prestanka pandemije korona virusa obilježen je permanentnim povećanjem broja turista.

3.6. Razvoj poljoprivrede

Poljoprivredna proizvodnja je značajan (egzistencijalni) faktor svake države, pa samim time i Bosne i Hercegovine. Međutim, država raspolaže ograničenim resursima za razvoj poljoprivrede, tako da se s razlogom može ustvrditi kako poljoprivreda ima relativnu važnost za razvoj države, pa i Sarajevske makroregije. Zbog svog položaja i klimatskih uvjeta, Sarajevska makroregija nije u mogućnosti proizvoditi sve vrste poljoprivrednih proizvoda. Prema podacima iz SERDA Strategije u Sarajevskoj makroregiji uglavnom nema obradivog zemljišta pogodnog za poljoprivrednu proizvodnju, a dodatno je primijećeno da se takvo zemljište koje bi se eventualno moglo koristiti u ovu svrhu uglavnom koristi za proširenje naselja (SERDA Strategija 2004, 48-49). Na prostoru Sarajevske makroregije zastupljen je, u prvom redu, uzgoj ovaca, krava, te djelimično konja (istočni, sjeverni i južni dijelovi), dok se najviše uzgaju žitarice i voće.

4. ZAKLJUČAK

Grad i regija Sarajevo imaju veliku važnost i ulogu u razvoju regija, budući da je grad Sarajevo centar političkog, ekonomskog, kulturnog, socijalnog i svakog drugog života, te ujedno centar Kantona Sarajevo, centar makroregije, glavni grad

entiteta Federacija Bosne i Hercegovini i glavni grad države Bosne i Hercegovine. Sarajevska makroregija je indikator ukupne dinamike odnosa centra i periferije u strukturalnom smislu, a koja vodi kombinaciji segmentarno-heterogenog i unitarno-homogenog supstrata. Takva uloga i pozicija trebaju, u konačnici, rezultirati novim oblicima institucionalne i funkcionalne integracije regija u Bosni i Hercegovini. U smislu kolektivnog identiteta, odnosno njihove kulturno-simboličke i političke reprezentativnosti, dolazi do raslojavanja nacionalnog kao dosadašnjeg temeljnog makrookvira organizacije i funkcioniranja regija u Bosni i Hercegovini. On se mora raslojavati odozdo, odozgo i sa strane. Odozdo – zbog autonomističkih zahtjeva, odozgo - zbog zahtjeva buduće, supranacionalne evropske - države, a sa strane zbog zahtjeva koji najviše dolaze do izražaja u evropskim regionalističkim pokretima. Tako dolazi do horizontalnog povezivanja preko državnih granica, bilo zbog ekonomskih motiva ili motiva spajanja dotad razdvojenih etničkih skupina.

U Sarajevskoj makroregiji očitava se realan postmoderni mozaik, predvođen regionalizmom, kao najdinamičnijom i definitivno novom silom, koja će bez daljnjeg imati utjecaja i taj znak novog vremena udara žestoko po postojećim snagama kulturnopolitičke matice i njihovim starim formalnim okvirima (entiteti i kantoni). U evropskom regionalizmu Bosna i Hercegovina mora pronaći jednu podjednako ekološko-političku i individualističku alternativu postojećem regionalnom konceptu utemeljenom dominantno na nacionalnoj komponenti. Doduše, možda neki impulsi nisu krivo protumačeni, ali oni ulaze u jedan daleko složeniji paralelogram sila. Položaj i uloga nižih razina vlasti u osnovi su izvedeni iz cjelokupnog ustavnopravnog uređenja konkretne zemlje te različitog političkog, historijskog, kulturnog i drugog značaja koji regije imaju u pojedinim zemljama.

Polazeći od evropskih načela politike decentralizacije i supsidijarnosti, buduće regionalne jedinice u Bosni i Hercegovini prevashodno utemeljene na ekonomskim, historijskim, komunikacijskim, odnosno funkcionalnim principima nastojat će se izboriti za veće ovlasti u donošenju zakona i općih propisa, veći i snažniji udio u ukupnoj strukturi javnih finansija, slobodu u djelovanju, slobodu u realizaciji međuregionalne i prekogranične saradnje, slobodu organiziranja svojih upravnih tijela i slično.

LITERATURA

1. Anić, Šime et al. 2002. *Rječnik stranih riječi a/ž: tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*. Zagreb: Sani-plus.
2. Bublin, Muhamed. 2022. *Razvoj Grada Sarajevo*: Univerzitet u Sarajevu, ResearchGate, November 2022. https://www.researchgate.net/publication/365838625_RAZVOJ_GRADA_SARAJEVO
3. Council of Europe. 1998. *Regionalisation and Its Effects on Local Self-Government*: Council of Europe, Local and regional authorities in Europe, No. 64. 24.10.2023. <https://rm.coe.int/1680748024>
4. Čekić, Smail et al. 2010. *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.
5. EUROSTAT_NUTS – Nomenclature of Territorial Units for Statistics. 24.10.2023. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/principles-and-characteristics>
6. Federalni zavod za programiranje razvoja. 2023. *Socioekonomski pokazatelji po općinama FBiH 2022*, Sarajevo. 28.10.2023. https://fzzpr.gov.ba/files/Socioekonomski%20pokazatelji%20po%20op%C4%87inama/Socioekonomski%20pokazatelji%202022_web.pdf
7. Federalni zavod za statistiku. 2023. *Kanton Sarajevo u brojkama*. 28.10.2023 <https://fzs.ba/wp-content/uploads/2023/07/Kanton-Sarajevo-u-brojkama.pdf>
8. FIPA (*Agencija za unapređenje stranih investicija u BiH*). „Regionalne razvojna agencije“. Posljednje modificirano 24.02.2012. <http://fipa.gov.ba/investiranje/lokacije/agencije/default.aspx?id=100&langTag=hr-HR>
9. Krpan, Ljudevit. 2020. *Regionalni i urbani razvoj*: Sveučilište Sjever, Koprivnica
10. Komšić, Jovan 2007. *Principi evropskog regionalizma*. Novi Sad: Asocijacija multietničkih gradova jugoistočne Evrope – *Philia*.
11. Osmanković, Jasmina i Pejanović, Mirko (2006). *Euroregije i Bosna i Hercegovina*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu/ Centar za lokalnu i regionalnu samoupravu.
12. Pejanović, Mirko. 2019. Društveno-istorijski razvoj lokalne samouprave u gradu Sarajevu: Pregled: časopis Za društvena Pitanja / Periodical for Social Issues, 3(3), 25-46. <https://www.pregled.unsa.ba/index.php/pregled/article/view/341>
13. Pejanović, Mirko. 2005. *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*. Sarajevo: TKD Šahinpašić.

14. Pejanović, Mirko i Sadiković, Elmir. 2010. *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo/Zagreb: TKD Šahinpašić.
15. Pejanović, Mirko. 2017. *Promjena etničke strukture opština u Bosni i Hercegovini prema Popisu stanovništva 2013. godine*, u: Cvitković, Ivan (ur.) (2017). *Demografske i etničke promjene u BiH*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, str. 70-92.
16. Pejanović, Mirko et al. 2019. *Sarajevo grad i regija u vremenu i prostoru – studija*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
17. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, 2013 – rezultati popisa*. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, juni 2016.
18. Republički zavod za statistiku. 2023. *Gradovi i opštine Republike Srpske za 2017 i 2022*. 29.10.2023. https://www.rzs.rs.ba/front/category/380/?left_mi=331&add=331
19. *Regionalna strategija ekonomskog razvoja za Sarajevsku ekonomsku makroregiju*. Sarajevo: Sarajevska regionalna razvojna agencija (SERDA), 2004.
20. SERDA, „Regionalni razvoj BiH“. 25.10.2023. <https://serda.ba/bs/regionalni-razvoj/bih/5>
21. SERDA. 2004. *Socioekonomska analiza makroregije Sarajevo*. Sarajevo: Sarajevska regionalna razvojna agencija –SERDA.
22. Statut Grada Sarajeva. 23.10.2023. <https://www.sarajevo.ba/bs/article/13464/statut-grada-sarajeva>
23. Ustav Bosne i Hercegovine.
24. REZ - Regionalna razvojna agencija za regiju Centralna BiH. 2017. *Utjecaj komunalnog otpada na okoliš na području Zeničko-dobojskog kantona, Srednjobosanskog kantona/Kantona Središnja Bosna i Sarajevskog kantona*. Zenica. 28.10.2023 <https://www.rez.ba/wp-content/uploads/2017/11/Publ-023-Utjecaj-komunalnog-otpada.pdf>